

موضوع آشنایی با امامان معصوم علیهم السلام و پیشوایان بزرگ دینی

مطالعه‌ی این قسمت برای تدریس درس‌های یازدهم، چهاردهم، پانزدهم، شانزدهم، هفدهم، هجدهم، بیست و سوم، بیست و چهارم و بیست و پنجم هدیه‌های آسمان ضروری است. شما می‌باید پیش از مطالعه‌ی جزء به جزء بخش روش تدریس هر درس بر روی مطالب این قسمت تسلط کافی داشته باشید.

● نکاتی درباره آموزش‌های مربوط به آشنایی با امامان به کودکان

یکی از مهم‌ترین مقاصد تعلیم و تربیت دینی در دوره‌ی ابتدایی، ایجاد علاقه و محبت نسبت به اولیای دین است تا از این طریق، اوامر آنان و راه و روش زندگی‌شان در کودک اثر گذارده و شیوه‌ی زندگی آنان برایش هم چون سرمشق تلقی شود. ممکن است شما بخواهید در معرفی پیامبران و امامان، بیش‌تر به جنبه‌ی تقدس و معنویت آنان توجه کنید و سعی در شناساندن آن‌ها به عنوان افرادی برجسته و مرتبط با دستگاه غیب و ملکوت داشته باشید و کرامات و معجزات آنان را بیان کنید، اما باید دانست که این، برای دانش‌آموزان این دوره، اگر چه بسیار لازم و ضروری است اما کمی زود است. امامان، سرمشق عملی زندگی انسان‌ها هستند. بدین ترتیب مناسب است به زندگی روزمره و سیره‌ی عملی آنان، توجه شود و از مکارم اخلاق و فضیلت‌ها و خدمات آنان، متناسب با سنین کودکان، شاهد بیاورید. خوب است بتوانیم پیشوایان مذهبی را همان‌گونه که بوده‌اند، با شرح مهربانی‌ها، دلسوزی‌ها و رفتارها و اخلاق کریمانه‌شان، بزرگ و عالی‌قدر معرفی کنیم، تا خود به خود، این علاقه‌ی قلبی حاصل شود.

برای ایجاد علاقه نسبت به بزرگان دین، بهترین و مؤثرترین شیوه آن است که آن‌ها را همان‌گونه که بوده‌اند، همان‌طور که زندگی می‌کرده‌اند و در ظرف زندگی واقعی و روزمره‌شان معرفی کنیم؛ به طوری که دانش‌آموزان آن‌ها را انسان‌هایی مثل خود، اما بزرگ، خردمند، خوش‌گفتار، خوش‌رفتار و پرهیزکار تلقی کنند. بازگویی این که آنان در زندگی خویش، به افراد نیازمند، کمک و راهنمایی می‌کرده و سعی داشته‌اند مردم را از گرفتاری‌ها نجات بخشند، این که با زیردستان خود مهربان و با آنان صمیمی بوده‌اند، این که دانا و اهل علم و فضیلت بوده‌اند، با مردم برخوردی سازنده و از روی عطف و مهرورزی داشته‌اند، این که با کودکان مهربان بوده‌اند، پرتلاش، فعال و با پشتکار بوده‌اند و ... همه و همه می‌تواند در تلقی کودکان نسبت به ائمه‌ی دین، تأثیر مثبت بگذارد و از آن‌ها در ذهن کودکان تصویری عینی، حقیقی، قابل‌دسترس و سرمشقی مطمئن برای زندگی بسازد.

● درباره‌ی بخش آشنایی با امامان کتاب هدیه‌های آسمان (پایه‌ی سوم)

معرفی بخش

● بحث امامت در هدیه‌های آسمان پایه‌ی سوم

مفاهیمی که دانش‌آموز در بخش مربوط به امامان می‌آموزد عبارت‌است از:

- ۱- حضرت فاطمه سلام‌الله‌علیها، مادر امامان، بهترین بانوی عالم است. (درس ۱۱)
- ۲- امام حسین علیه‌السلام دشمن ستم‌کاران و یار مظلومان بود. (درس‌های ۱۴ و ۱۵)
- ۳- حضرت امام سجاد علیه‌السلام، امام چهارم ما، الگوی رفتار مسلمانان و انسانی ظلم‌ستیز بود. (درس ۱۷)
- ۴- حضرت زینب کبری سلام‌الله‌علیها، بانوی مهربان، شجاع و فداکار بود. (درس ۱۶)
- ۵- امام باقر علیه‌السلام و امام صادق علیه‌السلام، امامان پنجم و ششم ما، در راه علم و تعلیم و تربیت اسلامی تلاش بسیار کردند. (درس‌های ۲۳، ۲۴ و ۲۵)

۶- امام زمان(ع)، راهنمای ما و امید ماست. (درس ۱۸)

در این بخش برای دست‌یابی کودکان به تعمیم‌های فوق می‌باید:

۱- با اشاره‌ای به رفتار حضرت زهرا سلام‌الله‌علیها با پیامبر اکرم (ص) و معرفی ایشان به عنوان شخصیت محبوب پیامبر اکرم (ص)، کودکان را با شخصیت تابناک حضرت زهرا سلام‌الله‌علیها آشنا نماییم تا ایشان را به عنوان فرزند دوست‌داشتنی پیامبر خدا بشناسند و نسبت به ایشان احساس علاقه داشته باشند.

۲- به منظور تقویت اشتیاق دانش‌آموزان به شرکت در مراسم روز عاشورا و مشارکت آن‌ها در برگزاری مراسم این روز و درک اهمیت مراسم بزرگداشت قیام امام حسین علیه‌السلام و روز عاشورا، می‌خواهیم کودکان پیام‌زنده که ما در ماه محرم، برای امام حسین علیه‌السلام و یاران او عزاداری می‌کنیم و عزاداری برای امام حسین علیه‌السلام نشانه‌ی علاقه و محبت ما به ایشان است. ضمناً در این پایه امام حسین علیه‌السلام به عنوان امام و پیشوای سوم مسلمانان معرفی می‌گردد.

۳- از طریق آشنایی با نکاتی درباره‌ی زندگی و شخصیت حضرت امام سجاد علیه‌السلام، با ایشان آشنا شده و وی را به‌عنوان ادامه‌دهنده‌ی راه شهدای کربلا و دارنده‌ی لقب زین‌العابدین بشناسند.

۴- با بیان برخی ویژگی‌های حضرت زینب سلام‌الله‌علیها و از طریق آشنایی با نقش آن حضرت در واقعه‌ی کربلا (پرستاری ایشان از مجروحان در کربلا، نوازش کودکان، مدیریت کاروان اسرا) ایشان را به‌عنوان یکی از زنان بزرگ تاریخ اسلام بشناسند و نسبت به ایشان احساس علاقه و احترام داشته باشند.

۵- برای آشنایی با امام باقر علیه‌السلام و امام صادق علیه‌السلام و احساس علاقه و احترام نسبت به اعمال و رفتار ایشان به بیان نمونه‌هایی از زندگی و اعمال و رفتار ایشان پرداخته و ضمن معرفی شناسنامه‌ای آنان، داستان‌هایی از زندگی و اخلاق و رفتار و نیز خدمات این دو امام بزرگوار به امت اسلامی ذکر نمایند.

۶- جهت آشنایی کودکان با حضرت امام زمان علیه‌السلام و نیز احساس علاقه و احترام به ایشان، بلافاصله پس از طرح مباحثی درباره‌ی عاشورا، امام حسین علیه‌السلام و یارانشان، به بیان ویژگی مهم حضرت امام زمان علیه‌السلام و نقش ایشان در ایجاد صلح و آرامش در جامعه‌ی انسانی پرداخت.

بنابراین دانش‌آموز پس از طی مراحل آموزش:

- مفاهیم مندرج در بخش آشنایی با ائمه‌علیه‌السلام را از طریق فعالیت‌های گوناگون یادگیری از قبیل خواندن متن درس‌ها، انجام فعالیت‌های کتاب کار و ... درک کرده و در مواقع لزوم به کار می‌برد و تجزیه و تحلیل و یا ترکیب می‌کند؛ از جمله:

۱- با حضرت فاطمه‌ی زهرا، حضرت امام حسین، حضرت امام سجاد، حضرت زینب، حضرت امام باقر، حضرت امام صادق و حضرت امام زمان علیه‌السلام به‌عنوان راهنمایان بزرگ مسلمانان آشنا می‌شود.

۲- احساس علاقه‌ی خود را نسبت به ایشان و اعمال و رفتارشان توصیف می‌کند.

۳- نسبت به امامان علیه‌السلام ادای احترام می‌کند.

۴- نکاتی را از داستان زندگی آنان می‌آموزد.

۱- دلیل این که امام زمان علیه‌السلام بلافاصله پس از بیان مسئله‌ی عاشورا و ذکر نام امام حسین علیه‌السلام معرفی شده‌اند، آن است که مسئله به شهادت رسیدن امامان و نیز مصیبت‌های خاندان امام حسین(ع) ذهن دانش‌آموزان را دچار تشویش، ناراحتی و ناامیدی نکند و مبدا مسلمانان و انسان‌های شایسته را در تاریخ شکست خورده تلقی کنند.

معلم گرامی باید به این نکته توجه وافر داشته باشد که بیان مسائل مربوط به واقعه‌ی کربلا و ماجرای شهادت یاران امام حسین(ع) در ذهن بچه‌ها مبدل به یک داستان حماسی و حرکت‌آفرین شود نه یک تراژدی غمبار و تأسف آور.

مناسبت موضوع

در بخش مربوط به سیره‌ی امامان علیهم‌السلام در ادامه‌ی مباحث سال‌های گذشته، به معرفی ایشان (با همان شیوه و سبک سال دوم ابتدایی) پرداخته‌ایم. داستان‌های مربوط به ائمه علیهم‌السلام به گونه‌ای تنظیم شده است که در تلفیق با مباحث اخلاقی و رفتاری، الگویی عملی، خوشایند و مطلوب برای رفتار کودکان در اختیار آن‌ها قرار داده شود.

اهداف و انتظارات

بخش مربوط به آشنایی با امامان، در هدیه‌های آسمان پایه‌ی سوم، برای دستیابی دانش‌آموزان به اهداف زیر تدوین شده است:

آشنایی با امامان چهارم و پنجم و ششم
احساس علاقه و احترام نسبت به ایشان و رفتارشان
تلاش برای الگو گرفتن از زندگی و اخلاق و رفتار ایشان

بنابراین...

دانش‌آموز پایه‌ی سوم ابتدایی ...

- می‌آموزد که حضرت امام سجاد، حضرت امام باقر و حضرت امام صادق علیهم‌السلام، دارای ویژگی‌های ممتازی هستند.
- از طریق خواندن داستان‌هایی در مورد زندگی، اخلاق و رفتار نیکوی این امامان، نسبت به ایشان، محبت و علاقه‌ی بیش‌تری پیدا می‌کند.

- نسبت به آشنایی بیش‌تر با زندگی و رفتار ائمه معصومین (ع) و الگو گرفتن از آن‌ها، تمایل بیش‌تری پیدا می‌کند.
- هم‌چنین همانند سایر بخش‌ها در لابه‌لای مفاهیم مربوط به زندگی و شخصیت ائمه علیهم‌السلام، دانش‌آموز نکات اخلاقی و عملی بسیاری را می‌آموزد. (توضیح این موارد به طور جداگانه در بخش اخلاق خواهد آمد)

ساختار درس‌ها

در کتاب درسی دانش‌آموز، این مباحث در ۸ درس با عنوان زیر آمده است:

درس ۱۴: یاد او ...

درس ۱۵: روز دهم

درس ۱۶: بانوی قهرمان

درس ۱۷: سجاد و سجاده

درس ۱۸: او می‌آید

درس ۲۳: داناترین مردم

درس ۲۴: عبادت

درس ۲۵: میزبان مهربان

نکته‌ی مهم: لازم به ذکر است که همه‌ی درس‌های فوق هم‌زمان با اشاره به مباحث مربوط به آشنایی با امامان علیهم‌السلام حاوی نکات اخلاقی و یا نکاتی مربوط به سنن و شعائر دینی، برای آموختن هستند. بدین ترتیب، اهداف این درس‌ها در دو حوزه‌ی مختلف (در تلفیق با یک‌دیگر) ارائه گردیده است.

موضوع معاد کلیات

مفهوم معاد در پایه‌ی سوم، برای اولین بار است که در دوره‌ی ابتدایی مطرح می‌شود. درک این مفهوم نیز برای دانش‌آموزان همانند بسیاری از مفاهیم دینی دیگر، به واسطه‌ی ماهیت انتزاعی آن، مشکل و طرح برخی از جوانب و ابعاد آن، برای این دوره، هنوز زود است.

اساساً هدف از آموزش معاد در دوره‌ی ابتدایی، تأکید بر جنبه‌ی اعتقادی آن نیست بلکه آن‌چه مدنظر برنامه‌ریزان تعلیم و تربیت دینی است، تأثیر مثبت این مفهوم بر اعمال و رفتار کودکان می‌باشد. به همین جهت، در این کتاب بیش از آن‌که بر روی مفهوم معاد و تمثیل قیامت تأکید شود، به نیکی و بدی اعمال آدمی و تناسب نتیجه‌ی اعمال با همین موضوع پرداخته شده است. به همین جهت آموزگار محترم می‌باید به این نکته توجه داشته باشد که باید در درس معاد، بیش از طرح جنبه‌های اعتقادی آن (که ردپای آن در متن درس‌ها بسیار کم‌رنگ است)، بر تأثیر و بازتاب اعمال در زندگی آدمی تأکید و کودکان را به انجام کارهای نیک ترغیب نمایند. آگاهی نسبت به خوب و بد بودن اعمال، در این دوره، می‌تواند به احساسی نسبی در مورد درستی و نادرستی آن‌ها، بینجامد. هرچند این مسئله، ممکن است یک احساس اخلاقی پیشرفته نباشد که براساس آن بتوان هر عملی را طبقه‌بندی کرد و به انتخاب‌های اخلاقی مطمئن دست زد ولی می‌تواند تا حدّ زیادی، علاقه‌ی کودک را به انجام کارهای نیک تقویت کند. در ضمن، دانش‌آموزان می‌آموزند که نتیجه‌ی برخی از کارها، مدت‌ها پس از انجام آن‌ها، مشخص می‌شود؛ و این خود، مقدمه‌ای است برای طرح مفهوم پاداش و عقاب اعمال نیک و بد دنیوی انسان، در جهان آخرت. در یک جمع‌بندی کلی، دانش‌آموز در بخش مربوط به معاد می‌آموزد که:

۱- هرکاری، نتیجه‌ای دارد؛

۲- نتیجه‌ی هر کار خوبی، خوب و نتیجه‌ی هر کار بدی، بد است؛

۳- در جهان آخرت، نتیجه‌ی کارهای خوب و بد ما مشخص می‌شود؛

۴- در جهان آخرت، پاداش اعمال خوب، بهشت و جزای کارهای بد، جهنم است.

در این بخش برای دست‌یابی کودکان به تعمیم‌های فوق ...

۱- با توجه دادن بچه‌ها به نمونه‌هایی از تصمیم‌ها، گفتارها و کردارهای خودشان در زندگی روزمره و نتایج حاصل از آن‌ها و نیز توجه دادن به این مطلب که نتیجه‌ی بعضی کارها پس از گذشت مدتی طولانی مشخص می‌شود، به کودکان در فهم این نکته کمک می‌کنیم که:

• هرکاری، نتیجه‌ای دارد.

۲- از طریق مرور نمونه‌های کارهای خوب در زندگی روزمره‌ی بچه‌ها و نتایج حاصله از آن‌ها (نتایج خوب کارهای خوب و نتایج نامطلوب خطاکاری)، زمینه را برای نتیجه‌گیری آن‌ها و آموختن این مطلب فراهم می‌کنیم که:

• نتیجه‌ی هر کار خوب، خوب و نتیجه‌ی هر کار بد، بد است.

۳- با ذکر این نکته که آخرت، جهان جزا و پاداش نهایی و اصلی اعمال ماست به کودکان می‌آموزیم که:

• در جهان آخرت، نتیجه‌ی کارهای خوب و بد ما مشخص می‌شود.

۴- از طریق بیان نمونه‌هایی از کارهای نیک که پاداش بهشتی دارند و نمونه‌هایی از کارهای ناپسند که جزای جهنمی دارند، به کودکان می‌آموزیم:

• پاداش اعمال خوب، در جهان آخرت، بهشت و جزای کارهای بد، جهنم است.

زنجیره‌ی مفاهیم این بخش و ارتباط منطقی میان آن‌ها، به این ترتیب است :

- هر کاری نتیجه‌ای دارد.

- نتیجه‌ی کار خوب، خوب و نتیجه‌ی کار بد، بد است.

- نتیجه‌ی بعضی از کارها زود و نتیجه‌ی بعضی کارها دیر مشخص می‌شود.

- نتیجه‌ی کارهای خوب و بد ما، در جهان آخرت مشخص می‌شود.

- خداوند در جهان آخرت به کارهای خوب ما پاداش می‌دهد - نتیجه‌ی کارهای خوب انسان‌ها بهشت است.

- خداوند در جهان آخرت جزای کارهای بد ما را می‌دهد - نتیجه‌ی کارهای بد انسان‌ها جهنم است.

- ما از کارهای بد، بدمان می‌آید و کارهای نیک را دوست داریم. - ما برای انجام کارهای خوب و دوری از کارهای بد سعی

می‌کنیم.

بنابراین، پس از طی مراحل آموزش، دانش‌آموز ما :

۱- مفاهیم مندرج در بخش معاد را طی فعالیت‌های گوناگون یادگیری، کتاب درسی، تکالیف کتاب کار و ... درک کرده و در

مواقع لزوم به کار می‌برد و تجزیه و تحلیل و یا ترکیب می‌کند.

۲- نسبت به اعمال نیک اظهار علاقه و نسبت به کارهای ناپسند اظهار بی‌علاقگی می‌کند.

۳- برای انجام کارهای نیک تلاش می‌کند.

در کتاب درسی دانش‌آموز، این مباحث در قالب ۲ درس با عناوین زیر آمده است :

درس ۲۱ : عاقبت کار

درس ۲۲ : خوش به حالت

موضوع اخلاق اسلامی

● نکاتی درباره‌ی آموزش‌های مربوط به اخلاق اسلامی

مهم‌ترین وظیفه‌ی تربیت دینی به ویژه در دوره‌ی ابتدایی، ایجاد و تقویت عادات صحیح و خلیقات نیکو در کودکان است. شاید هیچ‌یک از موضوعات دیگر مورد بحث در تربیت دینی این دوره، به اندازه‌ی پرورش اخلاقی مهم به نظر نمی‌رسد. در واقع، این بخش از تعالیم دینی، عصاره‌ی دعوت دین و نتیجه‌ی نهایی تربیت دینی و در یک کلام، حاصل عملی تعالیم دینی و همان چیزی است که دین را به منزله‌ی یک الگوی مناسب و عملی برای زندگی روزمره‌ی انسان‌ها، در حیاتشان وارد کرده است. دوره‌ی دبستان، از این جنبه، مجال مناسبی برای تثبیت آداب و عادات پسندیده است. در این دوره باید به دانش‌آموزان فرصت داد تا به تدریج، ارزش‌های اخلاقی را در خود درونی سازند. به طوری که فرد در آینده، نه از ترس تنبیه و نه به خاطر تشویق و تمجید بلکه به خاطر ارزشمندی ارزش‌های اخلاقی، به رعایت آن‌ها مقید شود.^۱

در آموزش معیارهای اخلاقی، جنبه‌های شناختی، نگرشی و مهارتی، همگی حائز اهمیت هستند. آشنایی کودکان با معیارها و مشخصات «کار خوب» و «کار بد» و قضاوت در مورد «خوبی» و «بدی» اعمال، جنبه‌های شناختی این آموزش‌ها را تشکیل می‌دهند. ایجاد و تقویت احساس رضایت از انجام افعال اخلاقی و احساس ناخوشایند نسبت به ترک آن‌ها، به جنبه‌ی نگرشی آن مربوط می‌شود و بالاخره ایجاد مهارت برای توانایی رعایت ملاحظات اخلاقی به هنگام عمل هم جنبه‌های مهارتی آموزش‌های این بخش را شامل می‌شود.

نکته‌ی مهم و اساسی در آموزش‌های مفاهیم و مباحث این بخش، ضرورت استفاده از موقعیت‌ها و فرصت‌های عینی و واقعی و نیز لزوم تکرار و تمرین و یادآوری مستمر آموخته‌هاست. بنابراین، مقتضی است آموزگاران محترم، با انجام یادآوری‌ها و تمرین‌ها در شرایط مختلف، امکان تثبیت عادات اخلاقی مورد نظر این پایه را فراهم نمایند. بدیهی است شیوه‌هایی چون بیان مستقیم، نصیحت، سرزنش، مقایسه‌ی دانش‌آموزان با یکدیگر و ... که شیوه‌هایی کم‌اثر و نامطلوب‌اند، برای تحقق این منظور، به هیچ‌وجه، توصیه نمی‌شوند. دانش‌آموزان این دوره، مستعد احساس گناه در برابر اعمال و افکار خود هستند و شدت عمل در آموزش معیارهای اخلاقی، می‌تواند به ایجاد چنین احساسی منجر شود.

در مقابل، بیان غیرمستقیم، جلب توجه بچه‌ها به منافع متقابل رعایت امور اخلاقی، بهره‌برداری مناسب و به موقع از روابط منحصر به فرد معلم - شاگرد، ایجاد حساسیت در بچه‌ها نسبت به رعایت یا عدم رعایت نکات اخلاقی مورد نظر، تشویق فوری رفتارهای اخلاقی و پسندیده‌ی بچه‌ها، اظهار رضایت آموزگار از انجام این اعمال، تمرین عملی و مستمر آن‌ها در شرایط مختلف و ... شیوه‌های مؤثرتری هستند که توصیه نیز می‌شوند.

از ۶ تا ۱۱ سالگی در کودکان تغییراتی ایجاد می‌شود که منجر به درک خاصی از مسائل اخلاقی در آن‌ها می‌گردد. به عبارت دیگر آن‌گونه که بزرگسالان پیرامون رفتار یا گفتاری قضاوت اخلاقی می‌کنند، کودکان حکم نمی‌کنند. کودکان اندیشه و برداشت بزرگسالان را از دستورات و احکام اخلاقی ندارند. در این سنین که مقارن با دوره‌ی «دیگر پیروی» است کودکان برای فکر و سخن بزرگسالان ارزش بسیاری قائل‌اند و ظاهر گفتار آن‌ها را می‌گیرند و به کمک حافظه‌ی خود آن‌ها را حفظ می‌کنند و بر زبان می‌رانند، ولی نه تنها در رفتارهای خود بلکه در حکم‌های اخلاقی خویش نیز جایی به آن‌ها نمی‌دهند. پس روش‌های تفهیم مسائل

۱- کنترل اولیه بر روی رفتار کودک خردسال، عمدتاً از طریق عوامل اجتماعی بیرونی برقرار می‌شود. اما در سنین بالاتر به نظر می‌رسد که کنترل رفتار کودک، به طور فزاینده‌ای، با معیارهای درونی شده‌ی رفتار که به خویشنداری در غیاب مهارهای خارجی منتهی می‌شوند، برقرار می‌گردد. این انتقال از عوامل بیرونی به احساسات شخصی و اعتقادات اخلاقی، درونی ساختن نامیده می‌شود. بسیاری از روان‌شناسان معتقدند درونی ساختن، فرایندی اساسی در رشد اخلاق به‌شمار می‌رود. (ای میویس هترینگتون و راس دی. پارک. روان‌شناسی کودک از دیدگاه معاصر. جلد دوم، ترجمه‌ی جواد طهوریان و دیگران، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۳، ص ۳۸۰).

اخلاقی به کودکان باید متفاوت از بزرگسالان باشد تا مؤثر و مثبت واقع گردد.

ویژگی مثبتی که کودک در این دوره از آن بهره‌مند است این است که در این مقطع اخلاق بزرگسالان مورد پذیرش او قرار می‌گیرد و به تکرار آن می‌پردازد. بنابراین اگر الگوهای اخلاقی یک‌پارچه باشند، کار آسان‌تر شده، تعارضی در وضع کودک ایجاد نمی‌شود. از این رو، دوره‌ای که تعلیم و تربیت می‌تواند بیش‌ترین نقش را داشته باشد همین سنین است.

از سوی دیگر این سنین، راه‌گذر تحول اخلاقی به مرحله‌ی بالاتر، یعنی «خودپیروی» است.^۱ پس حساسیت نقش مربیان در این مقطع سنی و مسئولیتی که برعهده دارند، بسیار ویژه است. در روایات نیز بارها و بارها به اهمیت این مقطع که دوره‌ی «اطاعت» نامیده شده، اشاره شده است. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «اگر (کودک در این سنین) آموخت، صالح و رستگار می‌گردد وگرنه دیگر خیری در او نیست»^۲. در اکثر روایات تربیتی درباره‌ی هفت سال دوم تربیت توصیه شده است که مربی یا والدین کودک را با خویش همراه و ملازم کنند. رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: «... و سپس او را با خودت هفت سال همراه کن»^۳ هم‌چنین امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «او را هفت سال با خود بدار و او را با ادب خودت، تربیت کن».

کودک با توجه به زمینه‌های اخلاقی که در محیط خانواده کسب کرده است، با ورود به محیط مدرسه با معلمان و مربیانی مواجه می‌شود که مسئولیت تعلیم و تربیت او را برعهده دارند و نیز خود را در میان نوآموزان هم‌سن و سال خود می‌یابد که آنان نیز در محیط‌های خانوادگی خود، از زمینه‌های گوناگون اخلاقی متأثر شده‌اند. حال اگر مربی آگاهی‌ها و ویژگی‌های لازم را داشته باشد، می‌تواند تغییرات مطلوب را در اخلاق و رفتار کودکان به‌وجود آورد.

درباره‌ی بخش اخلاق و آداب اسلامی کتاب هدیه‌های آسمان (پایه‌ی سوم)

معرفی بخش

بخش اخلاق در هدیه‌های آسمان سوم عمدتاً به دنبال ایجاد ذهنیتی مثبت درباره‌ی موضوع نظم، طرز لباس پوشیدن، رفتار با والدین و با معلم و نیز حفظ و حراست از طبیعت و دوست داشتن حیوانات است. اغلب این مباحث به صورت تلفیق شده با سایر مباحث و به‌شیوه‌ای غیرمستقیم و در قالب داستان به کودکان آموزش داده می‌شود.

از این بخش نه برای نصیحت و یا طرح نکات شعارگونه بلکه برای آموزش عملی آداب و اخلاق اسلامی باید بهره گرفت. به گونه‌ای که دانش‌آموز بتواند با درس‌هایی که از خلال داستان‌ها می‌گیرد، برای رفتار خود الگویی عملی بیابد و شیوه‌ی رفتار خود را انتخاب کند.

بخش اخلاق در هدیه‌های آسمان سوم

دانش‌آموز در بخش مربوط به اخلاق، مباحث مربوط به چهار موضوع مختلف را فرا می‌گیرد:

۱- پوشش مناسب و حجاب اسلامی؛

۲- نظم و ترتیب در کارها؛

۳- آداب برخورد با پدر و مادر و معلم؛

۴- حفظ طبیعت.

۱- در بخش مربوط به «پوشش مناسب و حجاب اسلامی»، ضمن آشنا کردن کودکان با مفهوم حجاب اسلامی و ویژگی‌های

۱- دوره‌ای که شرایط محیطی می‌تواند این تحول صعودی را تأمین کند یا فرد را برای همیشه در مرحله‌ی دیگری تثبیت نماید.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۹۳.

۳- همان‌جا.

پوشش مناسب و ایجاد تمایل در آنان نسبت به رعایت این ادب اسلامی و ملی به ذکر نکاتی در خصوص ضرورت حفظ پاکیزگی و آراستگی لباس و نیز اهمیت تناسب لباس با شرایط و موقعیت‌های مختلف پرداخته و درباره‌ی مفهوم حجاب و شرایط آن برای دختران و نیز مفهوم پوشیدگی برای پسران گفت‌وگو می‌کنیم.

این مبحث به دانش‌آموزان می‌آموزد که:

• اسلام برای لباس پوشیدن، آدابی دارد.

۲- در بخش مربوط به «نظم و ترتیب در کارها»، به منظور آشنایی دانش‌آموزان با مفهوم نظم و ترتیب در کارهای شخصی و نیز گرایش و تلاش آن‌ها برای رعایت نظم و ترتیب در کارهای شخصی و شناسایی و جایگاه نظم و ترتیب در امور روزمره‌ی زندگی خود، به ذکر نمونه‌هایی از نظم و ترتیب در زندگی دانش‌آموزان و برخی از نتایج مثبت رعایت نظم و ترتیب در زندگی ایشان پرداخته و به آن‌ها در رسیدن به این نتیجه کمک می‌کنیم که: انسان‌های منظم، موفق و محبوب هستند.

همچنین این درس به دانش‌آموزان می‌آموزد که: هر کاری با نظم و ترتیب، بهتر انجام می‌شود.

۳- در بخش مربوط به آداب برخورد با پدر و مادر و معلم، برای آشنایی دانش‌آموزان با ضرورت و شیوه‌های احترام به پدر و مادر و معلم و نیز ایجاد احساس قدردانی و تشکر از زحمات ایشان و توانایی بیان برخی از نمونه‌های قدردانی و سپاس‌گزاری از زحمات پدر و مادر و معلم و ادای احترام به آنان، می‌آموزیم که:

احترام به پدر و مادر و معلم، وظیفه‌ی همیشگی یک مسلمان است.

این آموزش از طریق جلب توجه بچه‌ها به نمونه‌هایی از زحمات و رنج‌های پدر و مادر و معلم برای فرزندان و شاگردان و ذکر اهمیت تشکر و قدردانی از زحمات پدر و مادر و معلم به آن‌ها انجام می‌شود.

بنابراین...

دانش‌آموز در این بخش می‌آموزد که احترام و نیکی به پدر و مادر و معلم، از آداب مهم اسلامی است. او برای درک این معنا تلاش می‌کند، با نمونه‌هایی از تأثیر ارتباط شایسته با بزرگ‌ترها در زندگی خود آشنا می‌شود، درباره‌ی انتظارات و توقعات متقابل دانش‌آموزان و والدینشان و نیز دانش‌آموزان و معلمانشان نکاتی می‌آموزد و با برخی از وظایف یک انسان مسلمان در برابر والدین و معلمان خود (احترام به آن‌ها، آزار و اذیت نکردن آن‌ها، دعا در حق آن‌ها) آشنا می‌شود.

۴- در بخش مربوط به «حفظ طبیعت»، جهت آشنایی کودکان با اهمیت حفظ طبیعت و نیز شیوه‌های استفاده‌ی صحیح از آن، احساس مسئولیت در برابر حفظ طبیعت و نیز تلاش برای محافظت از طبیعت و بهره‌برداری صحیح از آن، با ذکر نمونه‌هایی از مهربانی معصومین علیهم‌السلام (به‌عنوان بهترین الگوی رعایت آداب و اخلاق اسلامی)، نسبت به حیوانات و گیاهان و نیز اهمیت توجه و مراقبت از حیوانات و گیاهان به دانش‌آموزان می‌آموزیم که: حیوانات و گیاهان، آفریده‌ی خدا هستند و یک مسلمان باید برای حفظ آن‌ها احساس مسئولیت و تلاش کند.

بنابراین دانش‌آموز در این بخش می‌آموزد که در برابر طبیعت، حیوانات، گیاهان، محیط زیست و زیبایی‌های آن وظایفی دارد و از این طریق با نمونه‌هایی از حفظ محیط زیست، در زندگی بچه‌ها آشنا شده و درباره‌ی نتایج آن می‌اندیشد.

بنابراین پس از طی مراحل آموزش دانش‌آموز:

۱- مفاهیم موجود در بخش اخلاق و آداب اسلامی را طی انجام فعالیت‌های گوناگون یادگیری نظیر انجام تکالیف کتاب کار و ... درک کرده و در مواقع لزوم به کار می‌برد و تجزیه، تحلیل و یا ترکیب می‌کند.

۲- نسبت به رعایت این آداب، ابراز علاقه می‌کند.

۳- برای رعایت این آداب تلاش می‌کند.

مناسبت موضوع

مباحث اخلاقی روح حاکم بر هدیه‌های آسمان هستند. دانش‌آموز قرار است از آموزش دینی برای زندگی عملی و روزمره‌ی خود بهره بگیرد. قرار است بیاموزد که چگونه می‌تواند برای برقراری ارتباط مؤثر با سایرین، از دین و آموزه‌های آن درس‌هایی بیاموزد. بنابراین مباحث اخلاقی، بخش مهمی از درس‌های هدیه‌های آسمان را (البته در تلفیق با سایر مباحث) دربر می‌گیرد. آداب و نحوه‌ی رفتار با بزرگ‌ترها - به خصوص والدین و معلم - از مهم‌ترین نیازهای آموزشی برای دانش‌آموزان است. هم‌چنین نحوه‌ی برخورد با حیوانات، با طبیعت، بحث نظم و نظافت و مباحثی نظیر آن از دیگر نیازهایی است که باید بدان توجه شود.

ساختار درس‌ها

در کتاب درسی دانش‌آموز، مباحث اخلاق در قالب ۱۳ درس با عناوین زیر آمده است :

درس ۵ : لباس‌های ما

درس ۶ : بهترین تصمیم

درس ۱۲ : لبخند پیامبر

درس ۱۳ : بچه‌های طبیعت

درس ۲۷ : به جای سلام

درس ۲۸ : او مهربان است

نکته‌ی مهم: لازم به ذکر است که در اغلب درس‌های هدیه‌های آسمان، هم‌زمان با اشاره به مباحث اعتقادی، به نکات اخلاقی بسیاری نیز اشاره شده است. از آن جمله است درس‌های نان تازه، عاقبت کار، عیادت، میزبان مهربان که در آن‌ها علاوه بر طرح موضوعاتی درباره‌ی امامان و پیشوایان و با معاد، به طرح مباحث اخلاقی نیز پرداخته شده است.

موضوع احکام اسلامی

● نکاتی درباره‌ی آموزش‌های مربوط به احکام اسلامی

دین، اقناع‌کننده‌ی روح و فطرت سلیم کودک است. فطرت او با مسائل اصیل مذهبی آشناست. او همان‌گونه که وجود خدا و فرمان او را برای پاک و درستکار بودن می‌پذیرد، اعمال و احکام عبادی دین و رفتارهای آن را قبول می‌کند و از انجام آن‌ها لذت می‌برد. کودک اگر نماز بخواند یا روزه بگیرد، گمان دارد وظیفه‌ای دینی را به جای آورده است. او دوست دارد با خدا ارتباط برقرار کند و با او سخن بگوید. او حتی از مشاهده‌ی عبادت دیگران نیز لذت می‌برد.

بسیاری از کودکان، قبل از ورود به دبستان، با برخی از احکام دین (برای مثال، اعمال و حرکات ظاهری نماز، مقدمات و برخی اذکار آن) آشنایی پیدا می‌کنند. برخی از آنان، از سنین پایین به تقلید والدین و اعضای خانواده به نماز می‌ایستند و اعمال و حرکات نماز را انجام می‌دهند و اذکار آن را تکرار می‌کنند. کودک، در این دوره، در جلسات مذهبی شرکت می‌کند و مراسم و آداب را به جا می‌آورد. ولی این امر مانع آن نیست که لذات دیگر را ترک کند یا فرایض مذهبی را به صورت تفریح و بازی درآورد.

روایات اسلامی نیز به پدر و مادرها توصیه کرده‌اند تا برخی از تعالیم را در طفولیت برای کودکان مطرح سازند و از آن‌ها بخواهند که در حدّ توان خود، آن‌ها را فرا گرفته و به کار بندند. به این ترتیب زمینه‌های موجود در کودکان را تقویت کنند و به تعلیم کشند. البته بخش عمده‌ی این آموزش‌ها، به سنین هفت سالگی به بعد موکول شده است. بر پایه‌ی این احادیث، باید پیش از هفت سالگی برخی زمینه‌های لازم در مورد نماز مانند اذکار و شعارهای اسلامی را در کودکان به وجود آورد و حتی در حدّ ساده‌ای وضو، ایستادن رو به قبله، رکوع و سجود را نیز به آنان یاد داد تا گاه‌گاهی آن‌ها را در کنار پدر و مادر تمرین کرده به تدریج با انجام این فریضه‌ی مهم انس پیدا کنند.

جدای از فراگیری اعمال ظاهری نماز، کودک آرام آرام باید بداند که در ورای این اعمال چه اعتقاد و احساسی نهفته است و چه چیزی موجب می‌شود که مسلمانان روزی پنج بار به سوی کعبه نماز بخوانند (و حرکاتی را انجام دهند که ممکن است در نظر او بی‌معنا جلوه کند). این مقصود را باید با آموزش‌های ساده و تکرار و تمرین تأمین کرد. در این زمینه مناسب است از مفهوم سخن گفتن با خدا و تشکر از نعمت‌های او استفاده کرد.

آموزش‌های احکام در دوره‌ی دبستان، از دو نظر اهمیت دارند :

۱- تقویت انس و علاقه نسبت به دین و اعمال دینی

۲- تکمیل آموخته‌های کودکان و به‌ویژه دختران که در همین دوران به سنّ تکلیف می‌رسند.

طبق پیش‌بینی برنامه‌ی درسی دوره‌ی ابتدایی، آموزش‌ها به تدریج و در حدّ رفع نیازهای بچه‌های این سنین انجام خواهند شد.

در آموزش احکام در دوره‌ی ابتدایی، چند اصل را باید مورد توجه قرار داد :

۱- گزینش و آموزش احکام مورد نیاز بچه‌ها در مقطع ابتدایی

یادگیری انبوهی از احکام و مسائل شرعی برای دانش‌آموزان ابتدایی، سخت و گاهی غیرممکن است. به همین دلیل، یکی از معیارهای موجود در راهنمای برنامه برای انتخاب و گزینش احکام، نیاز مقطع سنی فعلی دانش‌آموزان می‌باشد. به این ترتیب، مسائلی که مورد ابتلای دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی و یا پایه‌های خاصی از این دوره نیستند، می‌توانند موقتاً از برنامه‌ی درسی کنار گذاشته شوند تا در سن و دوره‌ی تحصیلی خاص خود آموزش داده شوند. رعایت این اصل هم به سبک‌تر شدن بار آموزش احکام دوره‌ی ابتدایی کمک می‌کند و هم اثرگذاری بیش‌تر آموزش‌ها را سبب می‌شود.

با توجه به این اصل، در برنامه‌ی جدید، آموزش موضوعاتی چون خمس و زکات برای دانش‌آموزان این دوره در نظر گرفته نشده است. از آموزش احکام فرعی و جزئیات و شقوق یک مسئله هم که امکان وقوع آن‌ها در دوره‌ی ابتدایی کم‌تر است، صرف نظر شده است؛ به‌طور مثال، به‌عنوان مبطلات روزه، تنها مواردی آموزش داده می‌شوند که امکان ابتلای دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی

به آن‌ها بیش‌تر است.

۲- توجه به تفاوت‌های جنسیتی و نیازهای هرکدام از دو جنس پسر و دختر

طبق فتوای اغلب مجتهدین زمان حاضر، دختران وقتی نه سال تمام را پشت سر گذرانند، به سن تکلیف می‌رسند و باید اعمال دینی را با شرایط خاص خود انجام دهند. این درحالی است که پسران در دوره‌ی راهنمایی همین مرحله را تجربه می‌کنند. بنابراین لازم است دختران احکام موردنیاز خود را بیاموزند و این الزام برای پسران این دوره وجود ندارد. در برنامه‌ی جدید هم این موضوع مورد توجه قرار گرفته و آموزش احکام تقلید و حجاب خاص دختران انجام می‌شود. آموزش احکام نماز، روزه و طهارت و نجاست هم برای دختران با تفصیل خاص خود انجام می‌شود.

۳- رعایت اعتدال در آموزش احکام و پرهیز از افراط و تفریط در این زمینه

سخت‌گیری و آسان‌گیری بیش از حد در آموزش احکام می‌تواند آسیب‌زا باشد. سخت‌گیری بیش از حد می‌تواند موجب ایجاد اضطراب و نگرانی و حتی وسواس در دانش‌آموزان شود. یادآوری این نکته لازم است که دانش‌آموزان اوایل دوره‌ی ابتدایی، مطلق‌گرا هستند و به همین جهت، وقتی قاعده‌ای را می‌شنوند، آن‌هم از زبان معلم خود که دوستش دارند به ویژه در زمینه‌ی امور دینی، خود را ملزم به رعایت بی‌چون و چرای آن می‌دانند و این امر، ممکن است آن‌ها را به وسواس و اضطراب بیندازد. بنابراین، در بیان و آموزش احکام از سخت‌گیری‌های بی‌مورد در این زمینه باید پرهیز کرد.

البته باید توجه داشت که سهل‌گیری بیش از اندازه هم می‌تواند دانش‌آموزان را در انجام صحیح اعمال دینی دچار مشکل نماید. مهم آن است که تأکیدهای معلم بر شیوه‌ی صحیح انجام اعمال دینی، زیاد و به شکلی خشونت‌آمیز نباشد و با ملایمت و تمرین و تکرار مناسب، زمینه‌ی انجام صحیح آن‌ها فراهم گردد.

۴- استفاده از روش‌های جذاب در آموزش احکام

آموزش احکام و مسائل شرعی به دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی، به دلیل نوع معارف موردنظر در این زمینه، می‌تواند دشوار و فاقد جذابیت باشد و این، هنر معلم است که با استفاده از روش‌های مناسب، جذابیت‌های لازم را در آن ایجاد نماید. شاید یکی از بهترین توصیه‌ها در این زمینه، ایجاد مسئله و موقعیت عینی برای آموزش یک حکم و یا مسئله‌ی خاص باشد.

۵- رعایت تدریج و تکرار در آموزش احکام

آموزش احکام باید به تدریج انجام شود و فرصت تمرین و تکرار فراوان به دانش‌آموزان داده شود. در این صورت، از این جهت فشار نامتعارفی بر دانش‌آموزان وارد نیامده، امکان یادگیری درست اعمال دینی فراهم می‌شود.

● درباره‌ی بخش احکام کتاب هدیه‌های آسمان (پایه‌ی سوم)

معرفی بخش

بخش احکام اسلامی در هدیه‌های آسمان سوم

دانش‌آموز در بخش مربوط به احکام اسلامی، مباحث مربوط به ۵ موضوع مختلف را فرا می‌گیرد که عبارت‌اند از:

۱- احکام مربوط به پوشش اسلامی و حجاب

۲- مبحث مربوط به تکلیف

۳- احکام و آداب نماز

۴- روزه‌ی ماه رمضان

۵- احکام طهارت و نجاست

۱- بحث پوشش مناسب و حجاب اسلامی در بخش مربوط به اخلاق و در درس لباس‌های ما مطرح گردیده است. به همین

جهت طرح مجدد این درس در این جا صرفاً به این دلیل است که آموزگار محترم بر روی جنبه‌هایی که مربوط به رعایت احکام لباس می‌شود (به‌ویژه برای دختران)، تأکید نماید. این مبحث هدیه‌های آسمان به کودکان می‌آموزد: رعایت حجاب، برای دختران مکلف، از واجبات است.

۲- در بخش مربوط به مبحث تکلیف، جهت آشنایی با معنای تکلیف و برخی وظایف فرد مکلف و ایجاد (یا تقویت) احساس علاقه و اشتیاق نسبت به انجام وظایف دینی، به بیان معنای مکلف شدن - چونان شایستگی بیش‌تر برای عبادت خداوند - و ذکر نمونه‌هایی از وظایف یک فرد مکلف پرداخته و مختصراً نکاتی را درباره‌ی سن تکلیف، تقلید، انتخاب مرجع تقلید ذکر می‌نماییم و در انتها بچه‌ها را به حضور در مراسم جشن تکلیف و یا برگزاری آن (به‌ویژه برای دخترها) تشویق می‌نماییم. این مبحث هدیه‌های آسمان به کودکان می‌آموزد: دختران و پسران، در سنین خاصی به تکلیف می‌رسند و وظایف جدیدی به عهده‌ی آن‌ها قرار می‌گیرد. تأکید این مبحث، بر روی ارزش یادگیری و ادای فریضه‌ی نماز و در صدد است تا انجام وظایف دینی را نشانی از رشد و کمال شخصیت آدمی معرفی کند.

۳- در بخش مربوط به آداب و احکام نماز پس از یادآوری وضو، به منظور آشنایی با تمامی اجزا و اذکار نمازهای دو، سه و چهار رکعتی و طرز ادای آن‌ها و نیز تقویت احساس علاقه و اشتیاق نسبت به خواندن نماز و تلاش برای خواندن صحیح و مرتب نمازهای روزانه (خصوصاً برای دختران)، به ذکر برخی احکام ضروری وضو و نماز می‌پردازیم. در این بخش به دانش‌آموزان می‌آموزیم که: هر مسلمانی باید بتواند نماز را در وقت آن و درست به‌جا آورد.

۴- در بخش مربوط به روزه، جهت آشنایی بیش‌تر با مفهوم روزه و برخی از احکام آن، ایجاد (و یا تقویت) اشتیاق نسبت به انجام فریضه‌ی روزه و شرکت در مراسم مربوط به آن (برای دختران) ضمن ذکر معنای روزه و بازگویی برخی از احکام ضروری آن، درباره‌ی مراسم و آداب روزه نکاتی را مطرح می‌نماییم. در این بخش به کودکان می‌آموزیم: روزه، یکی از واجبات دینی است و مسلمانان، آن را با آدابی خاص به‌جا می‌آورند.

۵- در بخش احکام طهارت و نجاست، برخی از احکام ساده و ابتدایی مربوط به این موضوع، به دانش‌آموزان آموزش داده می‌شود. در این بخش، دانش‌آموزان می‌آموزند که: رعایت احکام طهارت و نجاست از مقدمات نماز و برای هر مسلمان، لازم است.

بنابراین پس از طی مراحل آموزش دانش‌آموز:

۱- مفاهیم موجود در بخش احکام اسلامی را طی فعالیت‌های یادگیری گوناگون، تکالیف کتاب کار و ... می‌آموزد.

۲- نسبت به رعایت این آداب و احکام ابراز علاقه می‌کند.

۳- برای رعایت این آداب و احکام تلاش می‌کند.

ساختار درس‌ها

در کتاب درسی دانش‌آموز، مباحث احکام در قالب ۴ درس با عناوین زیر ارائه گردیده است.

درس ۵: لباس‌های ما (احکام و آداب پوشش و حجاب اسلامی)

درس ۹: آن وقت‌ها ... (احکام مربوط به تکلیف و نماز)

درس ۱۰: چه با شکوه و زیبا...!

درس ۱۹: این شب‌ها (آداب و احکام روزه)

موضوعات و حدود احکام مورد نظر در پایه‌ی سوم

عنوان	موضوعات اصلی	موضوعات فرعی
طهارت و نجاست	(۱) نجاسات عینی	- ادرار و مدفوع - خون - سگ
	(۲) پاک کننده‌ها	- آب - آفتاب - خاک
	(۳) روش تطهیر	- سه بار آب کشیدن - یک بار آب کشیدن
وضو	(۱) مبطلات وضو	- خوابیدن - دستشویی رفتن
نماز	(۱) اوقات نماز	- نماز صبح: اذان صبح تا قبل از طلوع خورشید - نماز ظهر و عصر: اذان ظهر تا قبل از آن که آفتاب برچیده شود. - نماز مغرب و عشا: اذان مغرب تا نزدیک نیمه شب
	(۲) لباس نمازگزار	- پوشاندن بدن به اندازه‌ی حجاب - پاکی لباس
	(۳) مکان نمازگزار	- روبه قبله بودن - پاک بودن - بی حرکت بودن
	(۴) واجبات نماز	- تکبیرة الاحرام - رکوع - سجود - قرائت - تشهد - سلام
	(۵) مبطلات نماز	- سخن گفتن - خندیدن - گریستن - روی از قبله برگردانیدن - برهم زدن صورت نماز - باطل شدن وضو

	۶) نماز قضا	– به جا آوردن نمازی که باید به جا می آورده ولی نتوانسته
روزه	۱) نیت	– توجه به انجام کار برای رضایت خداوند
	۲) مبطلات روزه	– خوردن – آشامیدن – سر به زیر آب فرو بردن – رساندن گرد و غبار غلیظ به گلو
	۳) روزهی قضا	– اگر کسی که باید در ماه رمضان روزه می گرفته، نتواند آن را به جا بیاورد، بعد از ماه رمضان باید به جای آن روزه بگیرد.
	۴) شرایط و جوب روزه	– ملکف شدن – سلامتی – توانایی
	۵) وقت روزه	– از هنگام اذان صبح تا وقت اذان مغرب
حجاب	۱) معنای حجاب	– پوشاندن بدن و موها وقتی از خانه بیرون می روند و وقتی مردی غیر از عمو و دایی و پدر و پدربزرگ به خانه شان می آید.
	۲) حدود حجاب	– پوشاندن تمام بدن غیر از دست ها از میج تا سر انگشتان و گردی صورت
	۳) کجا حجاب لازم است	– وقتی از خانه بیرون می روند. – وقتی مردی غیر از عمو و دایی و پدر و پدربزرگ به خانه شان می آید. – به هنگام نماز
تقلید و تکلیف	۱) معنای تکلیف	– سن تکلیف دخترها و پسرها – تکلیف، به معنای رسیدن به شایستگی بیش تر برای عبادت و انجام اعمال دینی
	۲) مرجع تقلید	– فردی که همه ی اعمال و مسائل دینی را خوب می داند و دیگران باید اعمال دینی را طبق گفته های او انجام دهند.
	۳) معنای تقلید	– هر فرد مکلف باید اعمال دینی اش را طبق گفته های یک مرجع تقلید انجام دهد.

موضوع آداب و مراسم اسلامی

● نکاتی درباره‌ی آموزش‌های مربوط به آداب و مراسم اسلامی

مراسم بزرگداشت اعیاد دینی، از جمله آداب و رسوم هستند که بخشی از سیمای دین را به نمایش می‌گذارند و برای دینداران در همه‌ی سنین و به‌ویژه کودکان، جذاب‌اند. این آداب و مراسم بازتابی از عقاید دینی محسوب می‌شوند و وسیله‌ی مؤثری در جهت توانا ساختن دینداران برای حرکت عاطفی و عقلانی به اعماق دین به‌شمار می‌آیند و در گسترش شعائر دینی و حتی تحکیم پایه‌های عقاید مردم مؤثرند.

مهم‌ترین اعیاد مذهبی ما عبارت‌اند از: عیدفطر، عید قربان، عید غدیر، عید مبعث و اعیاد ولادت پیامبر اکرم و ائمه علیهم‌السلام. پیش از آن‌که معلم برای یکی از اعیاد، برنامه‌ریزی خاصی انجام دهد، باید اندیشه‌ی اساسی «روزهای خاص» را بیازماید. کودکان می‌توانند اعمال و آداب و رسوم خاص اعیاد مختلف را یاد بگیرند ولی برای آن‌که بتوانند احساس و اعتقاد بزرگ‌ترها را در این زمینه، تا حدودی دریابند، نگرش آنان به این ایام باید به همان گونه‌ای باشد که به روزهای خاص زندگی خود (مانند جشن تولد خود یا عروسی اقوام) نظر می‌کنند. به این ترتیب، آن‌ها جذابیت و لذتی را که در جشن مربوط به خود و یا اقوامشان تجربه کرده‌اند، در این زمینه به کار می‌گیرند و تا حدودی درمی‌یابند که احساس بزرگ‌ترها نسبت به شرکت در جشن‌های اعیاد، همان احساس آن‌ها نسبت به روزهای خاص زندگی خودشان است.

آموزش‌های مربوط به این زمینه، اصولاً باید بیش‌تر بر احساس و هیجان کودکان نسبت به اعیاد متمرکز باشد. کودکان در این جشن‌ها به مواردی نظیر: چراغانی‌ها، پوشیدن لباس‌های نو و زیبا، مجالس شادی و سرور، عیدی دادن و عیدی گرفتن، خوردن خوراکی‌های خوشمزه، اجرای برنامه‌های شاد و جذاب و ... بیش از هر چیز توجه دارند و به آن‌ها علاقه نشان می‌دهند.

● درباره‌ی بخش آداب و مراسم اسلامی کتاب هدیه‌های آسمان (پایه‌ی سوم)

در این بخش بر روی دو جشن مهم، یکی مراسم عیدفطر و دیگری مراسم جشن تکلیف بچه‌ها، تأکید می‌شود. جهت آشنایی با این مراسم و ایجاد اشتیاق نسبت به شرکت در آن، به دانش‌آموزان می‌آموزیم که: عیدفطر، یکی از اعیاد بزرگ مسلمانان است که به سبب موفقیت در انجام روزه، آن را با آداب و رسوم خاص، جشن می‌گیرند. هم‌چنین به آنان می‌آموزیم که جشن تکلیف، شروعی زیبا و دوست‌داشتنی برای زندگی معنوی است.

این مباحث در دو درس «چه با شکوه و زیبا...!» (مربوط به جشن تکلیف) و نیز «جشن مسلمانان» (مربوط به عیدفطر) مطرح

می‌شود.

در این بخش مراسم هدیه‌های آسمان سوم، هم‌چنین مسئله‌ی حضور در مراسم ایام سوگواری محرم نیز مطرح می‌شود. این موضوع در درس‌های «یاد او» (مربوط به مراسم ماه محرم)، «روز دهم» (مربوط به معرفی حضرت امام حسین علیه‌السلام و جریان عاشورا) و نیز درس‌های «بانوی قهرمان» (مربوط به معرفی حضرت زینب کبری سلام‌الله علیها)، «سجاد و سجاده» (مربوط به امام سجاد علیه‌السلام) و در نهایت «او می‌آید» (مربوط به امام زمان علیه‌السلام) به طور غیرمستقیم مطرح می‌شود.

قسمت دوم

راهنمای تدریس (توضیحات مربوط به هر
درس)

درس اوّل: سایه و سارا

● توضیح درس

در اولین درس از مجموعه درس‌های مربوط به موضوع خداشناسی در هدیه‌های آسمان پایه‌ی سوم، چند نمونه از نیازهای مادی بشر از طریق بیان یک داستان، مطرح می‌شود. این درس، هم‌چنین احساس رضایتی را که از برطرف شدن نیاز فرد به او دست می‌دهد، مورد تأکید قرار می‌دهد.

سارا کودک خردسالی است که ضمن بازی در پارک، متوجه حضور موجود دیگری (سایه) در کنار خود می‌شود. موجود عجیبی که کارهای او را عیناً تقلید و تکرار می‌کند. گفت‌وگوهای سارا با سایه‌اش حاکی از آن است که سارا با وجود دانستن نام سایه، هنوز با ویژگی‌های آن کاملاً آشنا نیست و از وابستگی سایه به صاحب آن اطلاع چندانی ندارد. سارا، ضمن گفت‌وگو با سایه، نیازهای خود را با او مقایسه می‌کند. او نمی‌داند که سایه به خلاف انسان به چیزی نیاز ندارد بلکه آدم‌ها هستند که متنوع‌ترین و بیش‌ترین نیازها را دارند. پس از مدتی، کودک که از گفت‌وگوی بی‌پاسخ با سایه خسته می‌شود،

به دنبال رفع تشنگی و گرسنگی خود می‌رود. او از خوردن غذا و نوشیدن آب، لذت می‌برد. هم‌چنین می‌فهمد که دوستش سایه، گرسنه و یا تشنه نمی‌شود و در نتیجه از لذت حاصل از برطرف شدن نیازهایش نیز محروم است.

با مطالعه‌ی این درس، دانش آموز به این نتیجه می‌رسد که تمامی موجودات نیازهایی دارند. او هم‌چنین پی می‌برد که رفع نیازها در آدمی، احساس رضایت و خشنودی به دنبال می‌آورد.

● اهداف درس

- ۱- آشنایی با برخی از نیازهای (مادی) انسان
- ۲- توجه به امکاناتی که برای رفع نیازها در اختیار اوست.
- ۳- توجه به لذت ناشی از برطرف شدن نیازها

● انتظارات درس

- بدین ترتیب دانش آموز، با یادگیری درس اول :
- ۱- نیازهای سارا و سایه را مقایسه می‌کند.
 - ۲- درباره‌ی محتوای سخنان سارا با سایه‌اش، اظهار نظر می‌کند.
 - ۳- فهرستی از برخی نیازهای انسان، تهیه می‌کند.
 - ۴- به چند نمونه از نیازهای خود اشاره می‌کند.
 - ۵- چگونگی رفع برخی از نیازهای انسان را توضیح می‌دهد.
 - ۶- درباره‌ی احساس رضایت خود پس از رفع نیازهایش، توضیح می‌دهد.

یک سؤال: فرق میان اهداف و انتظارات چیست؟ آیا نسبت آن‌ها با یکدیگر همان نسبت بین اهداف کلی و جزئی است؟ پاسخ: انتظارات اهداف جزئی هر درس نیستند بلکه در واقع همان هدف‌های درس هستند که به صورتی شفاف‌تر و عملی‌تر و در قالب فعالیت‌هایی برای یادگیری ارائه شده‌اند. انتظارات به این جهت ارائه شده‌اند تا کار معلمان آسان گردد. آموزگاران می‌توانند با استفاده از این انتظارات برای ایجاد فرصت‌های مناسب یادگیری بهتر، سریع‌تر و دقیق‌تر عمل کنند.

● مفاهیم کلیدی

نمونه‌هایی از نیازهای انسان (با تأکید بر نیازهای مادی)
احساس رضایت (ناشی از رفع نیاز)

● مراحل تدریس (ایجاد فرصت‌هایی برای یادگیری)

پیشنهادهایی برای شروع مناسب

شروع مناسب یک درس، تأثیر به‌سزایی در میزان کارایی فعالیت‌های یادگیری دارد. در ایجاد انگیزه برای یادگیری مؤثر است و نیز فرصت خوبی برای شما فراهم می‌کند تا به ارزش‌یابی تشخیصی میزان دانسته‌های پیشین دانش‌آموزانتان، در خصوص محتوای درس، دست بزنید.

○ بهترین شیوه برای شروعی مناسب، ایجاد سؤال در ذهن کودکان است. سؤال خوب، تعادل ذهن کودک را برهم زده، در او نیاز به فعالیت برای جست‌وجو و یافتن پاسخ و برقراری تعادلی تازه به‌وجود می‌آورد.^۱ این امر، بیش‌ترین و قوی‌ترین انگیزه‌ها را برای آموختن و مشارکت دانش‌آموز در جریان یادگیری فراهم می‌سازد. برای ایجاد سؤال، از شیوه‌ها و وسایل گوناگونی می‌توان استفاده کرد؛ به‌طور مثال، می‌توان موقعیتی فراهم کرد تا بچه‌ها چند نمونه از نیازهای مادی را تجربه کنند و به دنبال رفع آن‌ها بگردند و لذت ناشی از برطرف شدن آن‌ها را نیز احساس کنند. ساعت ورزش دانش‌آموزان یا روزهای ماه مبارک رمضان و ... نمونه‌های مناسبی از این موقعیت‌ها هستند.

○ ابزارهای بصری هم می‌تواند به عنوان وسیله‌ای برای ایجاد انگیزه و آمادگی در دانش‌آموزان نسبت به شروع آموزش مورد استفاده قرار گیرند. ابزارهایی مانند: معمای تصویری (پازل)، بازی با کلمات و ...

پیشنهادهایی برای انتخاب راهبردهای تدریس

○ درس سایه و سارا می‌تواند در قالب یک قصه برای کودکان بیان شود. در این حالت پس از این که با شروعی مناسب، ذهن دانش‌آموزان را بر روی مفهوم نیاز متمرکز کردید، می‌توانید خودتان درس را برای آن‌ها بخوانید.

۱- در این باره مراجعه کنید به کتاب: مجموعه مقالات تعلیم و تربیت دینی - علی‌رضا رحیمی، فاطمه رضانی، سعید راصد و دیگران - انتشارات نهج

دقت کنید که خواندن درس به صورت یک داستان با خواندن ساده‌ی یک متن درسی کاملاً متفاوت است.

○ این درس، هم‌چنین می‌تواند در قالب یک فعالیت نمایشی ارائه شود. در این صورت می‌توانید از روش قصه‌گویی همراه با نمایش استفاده کنید. بدین صورت که همزمان با قصه‌گویی یا قصه‌خوانی شما، چند نفر از دانش‌آموزان در نقش مادر، سارا، سایه، درخت، تاب، سرسره و ... به ایفای نقش و انجام حرکات متناسب با داستان بپردازند.

○ هم‌چنین می‌توانید از خود دانش‌آموزان بخواهید پس از خواندن متن درس، به صورت گروهی، آن را در قالب یک نمایش درآورده و اجرا کنند.

○ توصیه‌ی ما این است که درس را در قالب یک فعالیت گروهی، آموزش دهید. برای این کار می‌توانید دانش‌آموزان را به صورت گروه‌های سه یا چهار نفره تقسیم نموده و آن‌ها را به انجام فعالیت‌های زیر ترغیب کنید:

- ۱- اعضای هر گروه درباره‌ی نیازهای خود با یک‌دیگر گفت‌وگو نموده و فهرستی از آن‌ها را تهیه کنند.
- ۲- درباره‌ی برطرف‌کننده‌های نیازهای مذکور، با یک‌دیگر مشورت نموده و فهرستی از آن‌ها تهیه کنند.
- ۳- در این مرحله، دانش‌آموزان می‌توانند نتایج کار گروهی خود را به دیگران اعلام کنند. بدین ترتیب که از هر گروه، یک یا دو نفر، توسط خود گروه، انتخاب می‌شوند تا با استفاده از حرکات نمایشی یا روش مناسب دیگری به شرح نیازها و معرفی برطرف‌کننده‌های آن‌ها بپردازد. این کار می‌تواند به صورت طرح یک «چیستان» و یا در قالب بازی «بیست سؤالی» نیز انجام شود.

چند تذکر

- ✓ روخوانی و روان‌خوانی درس به هیچ‌وجه مدنظر برنامه‌ریزان نیست. اما روان‌خوانی درس می‌تواند به درک بیش‌تر مطالب آن کمک کند.
- ✓ بهتر است برای تحقق انتظار ششم این درس (بیان احساس رضایت خود پس از رفع نیازها) از تک‌تک دانش‌آموزان بخواهید به بیان خاطره‌ها، تجربه‌ها و شنیده‌های خود در این باره بپردازند.^۱

● «حالا برایم بگو» و «اکنون می‌توانی»

در بخش حالا برایم بگو از دانش‌آموزان خواسته شده تا به انواع امور و پدیده‌هایی که برای سارا (به‌عنوان یک کودک) لذت بخش هستند فکر کنند. پاسخ این سؤال، بسته به تجارب و اطلاعات قبلی دانش‌آموزان می‌تواند بسیار متفاوت باشد. یکسان بودن پاسخ آن‌ها ضرورتی ندارد بلکه کودک با مرور آنچه می‌داند، نتیجه‌ی موردنظر درس را می‌گیرد.

در بخش اکنون می‌توانی، انجام یک بازی به دانش‌آموزان توصیه شده است؛ «بازی با سایه». این بازی، ضمن این که یک سرگرمی است، می‌تواند به عنوان راهی برای درک مفاهیم درس نیز تلقی شود. به هر حال، تأکید ما در این مورد بر بازی و تفریح بچه‌هاست. بهتر است این فعالیت را همراه دانش‌آموزان در کلاس انجام دهید تا محیط شادی برای آن‌ها فراهم آید و خستگی ناشی از بحث و گفت‌وگو نیز از بین برود. اگر فرصت مناسبی برای این کار نیافتید، دانش‌آموزان را برای انجام دادن آن در منزل راهنمایی کنید.

ضمناً می‌توانید برای شروع کلاس خود نیز (به‌عنوان یک مهارت برای شروع تدریس) از این بازی استفاده کنید.

۱- این هدف، از طریق فعالیت گروهی کم‌تر قابل حصول است.